



Fra krudtrøg til blå himmel

Agenda 21



Fredericia







## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Fra krudtrøg til blå himmel

#### Indholdsfortegnelse

FORORD: Blå himmel over Fredericia	2
BAGGRUND: Bæredygtig udvikling	3
Tidslinje over Agenda 21-projekter	5
AFFALD: Grøn tankegang gav genbrugspladser	6
FØDEVARER: Økologisk køkkendrift på Sct. Joseph	8
ØKOLOGISK DYRKNING: Den økologiske tanke gror i haverne	10
BYGGERI: Lev, bo og byg sundt	13
REKREATIV NATUR: Find vej til kysten	17
NATURGENOPRETNING: Fri passage for fiskene	21
GENBRUG OG HISTORISK DYRKNING: Persille og andet godt fra haven	26
Liste over modtagere af Miljøudvalgets Grøn Pris	29



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Blå himmel over Fredericia

Før i tiden kunne man altid se, når man nærmede sig Fredericia, for der hang en tæt og tyk fabriksståge over byen. Den gamle fæstningsby var gennem årene blevet til en vigtig industriby, og krudtrøgen fra kanonerne var blevet afløst af fabriksrøg. Som industriby oplevede Fredericia goder i form af blandt andet arbejdspladser og omsætning, men samtidig blev byen kendt som en af de mest forurenede byer i Danmark. Det var et rygte, som vi efterfølgende har gjort meget for at ryste af os.

Miljø og bæredygtighed blev sat på den politiske dagsorden for at vende udviklingen, og Fredericia Kommune satte gang i en lang række miljøaktiviteter. I 1998 fik miljøindsatsen et ekstra element, for da blev Agenda 21-initiativet søsat, og kommunens borgere har siden da bidraget med små og store grønne projekter.

I dette skrift gør Grønt Forum status over de forløbne 13 års Agenda 21-projekter. Samtidig er 2011 EU's officielle frivillighedsår, så der vil næppe opstå en bedre anledning til at markere et godt og frugtbart samarbejde mellem kommunen og dens ildsjæle.

Agenda 21-arbejdet er et levende bevis på, hvor langt man kan komme for små midler ved hjælp af engagement, samarbejde og fælles mål. På grund af en seriøs miljøindsats har vi nu blå himmel over Fredericia, og jeg håber, at statusskriftet vil inspirere andre frivillige til at yde en indsats for en bæredygtig udvikling i Fredericia.

*Oktober 2011*



John Bader  
Formand for Miljøudvalget





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Bæredygtig udvikling

**BAGGRUND: I 1998 satte Fredericia Kommune et projekt i gang, som ved hjælp af borgerinddragelse skulle fremme en bæredygtig udvikling i kommunen. Projektet hed Agenda 21.**

#### Fra Rio til Fredericia

Agenda 21-tanken opstod i kølvandet på det første internationale miljøtopmøde, som foregik i Rio de Janeiro i 1992. Gro Harlem Brundtland havde i 1987 skrevet den skelsættende FN-rapport "Vores fælles fremtid", og den satte et markant præg på topmødet. Rapporten introducerede for første gang begrebet "bæredygtig vækst" og definerede det som "en udvikling, der gavner økonomien, sociale forhold og miljøet – både nu og for fremtidige generationer", og på topmødet blev der opfordret til, at borgerne skulle inddrages og være med til at sætte en ny bæredygtig dagsorden for det 21. århundrede. Heraf navnet Agenda 21.

#### Agenda 21-politikken

I Fredericia vedtog byrådet en egentlig Agenda 21-politik i 1998. Ifølge den ønskede Fredericia Kommune at bidrage til en bæredygtig udvikling og at arbejde aktivt for at forebygge og mindske miljøproblemer. "At tænke bæredygtigt skal være en naturlig ting i hverdagen – for borgere, virksomhe-

der og kommunens ansatte," står der i politikken.

Den overordnede målsætning var beskrevet sådan her: "Fredericia-borgernes forbrug af ressourcer og belastning af miljøet skal i løbet af 50 år bringes ned på et niveau svarende til det økologiske råderum." Det økologiske råderum defineres i samme ombæring som "den mængde naturressourcer, der kan bruges per år, uden at vi forhindrer fremtidige generationer i at få adgang til den samme mængde og kvalitet."

#### Tradition for miljøprojekter i Fredericia Kommune

Da Agenda 21-politikken blev vedtaget, havde Fredericia allerede en tradition for at prioritere miljøprojekter højt. Et resultat af det var blandt andet, at Jyllands-Posten udnævnte Fredericias til Årets By i 1996 med ordene: "En by der tænker grønt – en by hvor borgere, byråd og erhvervsliv samarbejder om at forbedre miljøet".

Agenda 21-arbejdet skulle med andre ord bygge videre på aktiviteter som affaldssortering, indførelse af økologiske fødevarer, økologisk byggeri og andre tiltag, som allerede var i gang.

#### Agenda 21 bygger på frivillighed

Agenda 21-arbejdet blev sat i gang på et café-møde i efteråret 1998, hvor borgere, politikere og embedsmænd fra kommunen fandt frem til en

række forslag og idéer, som borgere og forvaltning kunne arbejde videre med.

Der blev lagt op til, at borgere, virksomheder, landbrug, organisationer og andre kunne iværksætte disse aktiviteter, og det blev slået fast, at målene kun kunne nås, hvis alle grupper bidrog aktivt. Det kræver interesse og engagement, der bygger på frivillighed.

Kommunens opgave skulle være at indgå i samarbejde med borgergrupper, virksomheder og andre samt at informere og motivere til handling. Arbejdet gik i gang, og i løbet af de første 13 år er det blevet til en meget lang række af vidt forskellige projekter. Nogle er gennemført med synlige resultater. Andre projekter har skubbet til udviklingen på andre måder end ved håndfaste resultater, og atter andre er gået i sig selv igen og opnåede måske aldrig det, der var hensigten.

#### Grønt Forum gør status

Grønt Forum, der er en forsamling af frivillige, som stadig arbejder for en bæredygtig udvikling i kommunen, mener, det er på tide at gøre en form for status over, hvad der egentlig er opnået og sket via Agenda 21-arbejdet.

Grønt Forum har valgt at gøre det ved at beskrive en udvalgt skare projekter, som så vidt muligt dækker de områder, det oprindeligt var intentionen at

*(Fortsættes på side 4)*



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

arbejde inden for, nemlig: Af-fald, økologiske fødevarer, bi-ologisk mangfoldighed, udled-ning af kultveilte, vand, økolo-gisk byggeri og mål for virk-somheden Fredericia Kom-mune.

Det er i høj grad de mange små projekter, der bærer ar-bejdet frem, og ikke kun de større projekter, hvoraf nogle er beskrevet her. Derfor indeholder statusskriftet også en tidslinje, der viser alle de pro-jekter, som er registreret i Agenda 21-regi siden 1999. På tidslinjen illustreres også lidt af forhistorien.

Bagerst i skriftet er der en oversigt over alle modtagere af Grøn Pris, som Miljøudval-get hvert år uddeler til borgere, organisationer og virksomheder, der har gjort en ekstraordinær indsats for at bidrage til en bæredygtig udvikling.

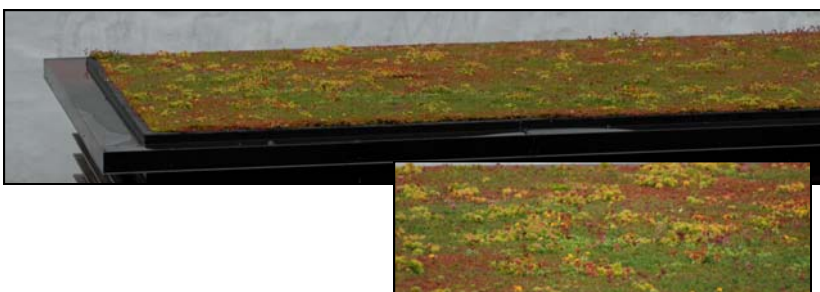


Juni 2011

Medlemmer af Agenda 21-gruppen ”Grønne tage” er i gang med at bygge en grøn vold, som skal ligge omkring et madpakkehus på FredericiaC - huset skal dækkes med et sedumtag

### Er du interesseret?

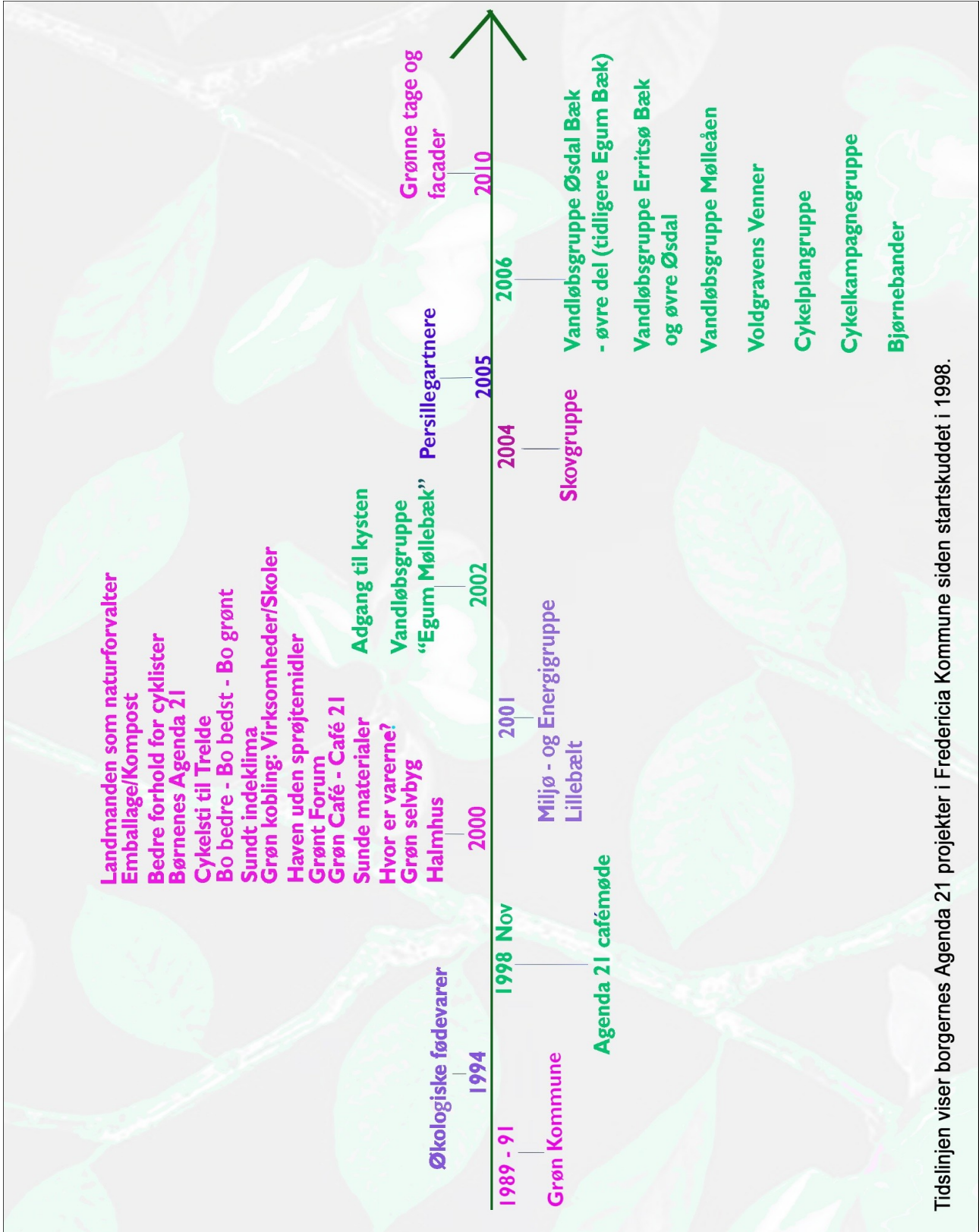
Borgere, der gerne vil høre mere om Agenda 21-arbejdet, er velkommen til at kontakte Grønt Sekretariat i Fredericia Kommune på tlf. 7210 7000.



Sedumarter i blomst på miljøstation i Fredericia



# VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21



Tidslinjen viser borgernes Agenda 21 projekter i Fredericia Kommune siden startskuddet i 1998.





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Grøn tankegang gav genbrugspladser

**AFFALD. Agenda 21-projekterne fra 1999 og frem videreførte allerede igangværende aktiviteter, der skulle bringe Fredericia i front som en bæredygtig kommune. Et af de initiativer, der var godt i gang, var affaldshåndteringen**

Fredericia Kommune var med helt i front, da kommunen som en af de første i landet anlagde genbrugspladser og indførte sortering af affaldet. Eigil Vinther, som dengang var chef for Entreprenørgården, husker tydeligt den dag i foråret 1991, da genbrugspladserne åbnede:

"Det var i påsken, der var et fantastisk godt vejr, og vi blev invaderet af folk," fortæller han.

Men forarbejdet var også gjort ordentligt. Affaldshåndteringen udsprang af et andet grønt projekt, nemlig "Grøn Kommune", et pilotprojekt fra 1989-1991, som var et samarbejde mellem Miljøministeriet og ni kommuner, hvoraf Fredericia var den ene.

"Allerede i 1985-86 havde entreprenørfirmaet Marius Pedersen fået udarbejdet en konsulentrapport, der anbefalede genbrugspladser. Ideen kom bl.a. fra Tyskland. Men dengang sagde politikerne nej. Først nogle år senere

lykkedes det den daværende tekniske direktør Jørgen Nøpner-Christensen at få givet det sidste stød til, at der i september 1989 blev taget en beslutning i byrådet om at indføre det grønne system," fortæller Eigil Vinther.



Fam. Madsen i Snoghøj, en af de grønne familier, oktober 1990

### Banebrydende totalløsning

Men allerede inden da havde Bent Oxbøll, som var projektleder på Grøn Kommune, været med til at indføre forsøg på affaldsområdet. F.eks. ved at finde nogle familier, som skulle leve grønt. Det betød bl.a., at de skulle kompostere deres grønne affald. "Affaldshåndteringsprojektet



Udklip fra brochuren Løsningsmodel for ny affaldshåndtering i Fredericia, september 1992

var en naturlig følge af, at vi var Grøn Kommune," husker Bent Oxbøll.

Bent Oxbøll og Eigil Vinther arbejdede fra 1989 til 1992 tæt sammen om at få etableret et bæredygtigt affaldshåndteringssystem i Fredericia Kommune. Oxbøll som administrativ part, Vinther stod for den praktiske gennemførelse. Det resulterede i en totalløsning i 1992, som bl.a. indebar kildesortering ude hos forbrugerne og indførelse af de kommunale genbrugspladser. En af de helt store ændringer var, at alle skakter i etageejendomme blev lukket. Det betød, at beboerne skulle bære affaldet ned til en miljøstation.

"Med totalløsningen var vi meget langt foran andre kommuner, lige bortset fra Vejle. Fredericia og Vejle var banebrydende på landsplan på det her område. Og Fredericia var den første kommune, der tog initiativ til at lukke affaldsskakterne," pointerer Eigil Vinther.

### Roadshow med trailer

Men én ting er jo at beslutte politisk, at kommunens borgere skal sortere deres affald, så papir, flasker og bananskræller får hver sin endestation. Noget andet er at få borgernes støtte til initiativet, så de virkelig også sorterer affaldet.

For at få det til at ske, tog Eigil Vinther og Bent Oxbøll





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

særlige metoder i brug. De pakkede en trailer med affaldsspande, beholdere, forskelligt andet udstyr og brochurer og kørte ud til borgerne og viste dem i praksis, hvordan de skulle sortere deres affald.

"Det var et tilløbsstykke, når vi kom rundt," fortæller Bent Oxbøll.

Eigil Vinther forklarer:

"Vi tog ud til forsamlingshuse og holdt møder. I Erritsø måtte vi holde et ekstra møde, for folk stod på gaden til den første møde for at komme ind. Og vi var ude i alle boligforeningers afdelinger. Vi kunne tydeligt mærke, når vi kom, at nogle troede, vi ville trække noget ned over hovedet på dem. Men de blev alligevel interesserede."

"Vi præsenterede nogle lavteknologiske løsninger, som alle kunne håndtere. Det tror jeg, var med til at få befolkningen med," pointerer Bent Oxbøll.

"Og det gik nemmere end forventet med at få lejlighedsbeboerne til at acceptere, at de skulle gå ned med affaldet og ikke længere bare smide det i skakten. Det fungerer stadig fint i dag," konstaterer Eigil Vinther.

### Målene nåes langsomt

Totalløsningen, som blev introduceret i Fredericia Kommune i 1992, eksisterer stadig i bedste velgående. Målet var at nå op på 70% genbrug i 2000. Hensigtsklæringen

fra regeringen var at nå 50% genbrug på landsplan.

"Vi nåede ikke målet og har ikke nået det endnu," fortæller Eigil Vinther og fortsætter: "Men vi bygger et par procent til hvert år. I 2005 nåede vi 74%. Målet i den seneste natur- og miljøpolitik er sat til 80% i 2012. Vores eget mål er 85% i 2012, men det er hårdt arbejde at få det sidste med."

Da affaldshåndteringen faktisk var en succes fra starten, har der ikke været egentlige Agenda 21-grupper, som har beskæftiget sig med affald. Heller ikke selv om det i 1999 blev sat som mål, at man i 2005 skulle være nået op på 80% genbrug.

Men affaldshåndteringen var med til at få borgerne i Fredericia Kommune med på den grønne bølge og inspirerede enten direkte eller indirekte frivillige til at indgå i andre bæredygtigheds- og miljøprojekter i Agenda 21-grupper.



Borgmester J.B. Nielsen på cykel, i baggrunden Brian Hald og Pernille Michelsen, som skal samle affald på Fredericias offentlige pladser og gader. Juni 1991



Stand på messen: Kunden i Centrum 2002



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Økologisk køkken- drift på Sct. Joseph

**FØDEVARER: Et af de tidligste Agenda 21-projekter var indførelsen af økologisk køkkendrift på plejecentret Sct. Joseph. Det blev et projekt med fællesskab og meget arbejde**

Allerede i 1994 satte Fredericia Kommune sig som mål at indføre økologiske fødevarer i samtlige kommunale køkkener. Det skete under titlen: "Projekt økologiske fødevarer". Ambitionen var høj. I løbet af to år skulle 50% af alle fødevarer i køkkenerne være økologiske. Dette mål udsprang af et andet projekt, nemlig "Grøn Indkøbspolitik", som blev gennemført fra 1989-1991. Begge projekter var ledet af projektkoordinator Bent Oxbøll.

"Projekt økologiske fødevarer" var banebrydende derved, at man ønskede økologisk køkkendrift i samtlige af kommunens køkkener. Men det faldt ikke så godt ud, som man håbede. Målet blev langt fra nået. Efter de to år kunne man konstatere, at der var indført 15% økologi i køkkenerne.

På baggrund af dette resultat inviterede Bent Oxbøll kommunens seks plejehjemskøkkener til at deltage i et nyt projekt med samme målsætning: at indføre 50% økologi. Der

var en dybere mening med, at det var plejehjemmene, han kontaktede.

"Skulle det virkelig rykke noget på kommunens procentvise forbrug af økologi, så skulle plejehjemmene ind i billedet," forklarer Bent Oxbøll.

"Det ville være nemmere at begynde med at indføre økologi f.eks. i børnehaver og skoler, for det er meget let at udskifte konventionel mælk med økologisk. Men det ville ikke flytte ret mange procenter. Dér, hvor kommunerne



Birgit Nielsen, køkkenassistent som deltog i indførelse af økologisk køkkendrift på Sct. Joseph

virkelig bruger mange madvarer, er i plejehjemskøkkenerne, så hvis vi kunne få indført 50% økologi der, ville det virkelig nytte noget i forhold til kommunens målsætning om at nå de 50% hele vejen rundt," påpeger Bent Oxbøll.

#### Hyggeligt men hårdt

Forespørgslen endte med, at det kun var køkkenet på Sct. Joseph, som gik med i projek-

tet, der blev gennemført i løbet af 1998.

"Vi hyggede os meget med det, men det var også hårdt arbejde, for alt skulle laves til de samme penge som tidligere. Vi fik ikke ekstra midler til at købe økologiske varer for, selv om de jo er dyrere," husker køkkenassistent Birgit Nielsen, der var ansat på Sct. Joseph dengang.

"Men vi var varme på ideen allesammen og kunne godt se det gode i at indføre økologi. Og jeg tror, at grunden til, at vi gennemførte projektet trods slid og besvær, var, at det blev startet så godt op. Der blev ikke trukket noget ned over hovedet på os. I stedet følte vi os guidet godt igennem," forklarer Birgit Nielsen. Køkkenet satte sig nogle service- og produktionsmål.

Blandt dem var, at man ville skifte konventionelle fødevarer ud med økologiske i den udstrækning, økonomien kunne bære det. Derudover ville man reducere mængden af hel- og halvfabrikata, tilføre personalet nødvendig, ny viden og styrke den enkelte medarbejders faglighed. Endvidere ville man opsætte vand- og elmålere for at aflæse køkkenets energiforbrug og i det hele taget tænke bredt økologisk med hensyn til brug af energi, affaldssortering og kostproduktion.



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Svingende levering og varekvalitet

På det tidspunkt producerede køkkenet mad i mængder, der svarer til 36.000 årlige kostdage. Det vil sige såvel kold som varm mad til alle dagens måltider. Og målet var, at 50% af madvarerne skulle være økologiske.

“Vi ville gerne, også selv om vi vidste, at vi skulle arbejde mere i et økologisk køkken



Køkkenpersonalet fra Sct. Joseph, som deltog i det økologiske projekt

end i det traditionelle plejehjemskøkken, der dengang benyttede meget hel- og halvfabrikata. Så vi investerede i en ny kartoffelskræller, så vi selv kunne begynde at skrælle kartofler igen. Dem havde vi fået leveret uden skræl i årevis,” fortæller Birgit Nielsen og fortsætter:

“Men vi havde faktisk svært ved at få fat i varerne. Vores leverandører kunne ikke levere alle de varer, vi efterspurgte. Og når vi fik dem, svingede kvaliteten meget. Gulerødderne var ikke lige, og der var orm i dem. Vi fik mel,



Fredericias køkkenpersonale får en rundvisning på Søgård – et økologisk landbrug i Sdr. Felding

der var dyr i. Og en rød peber kunne være meget lille eller meget stor, og vi syntes ikke, det så godt ud som pynt på smørrebrødet, når der var så stor forskel i størrelserne.”

### Et positivt fællesskab

At de ikke gav op undervejs skyldes i følge Birgit Nielsen, at der samtidig blev skabt et fællesskab i køkkenet. Et fællesskab om at få projektet til at lykkes. Dette fællesskab kom ikke ud af den blå luft, men var planlagt fra projektleder Bent Oxbølls skrivebord. “Jeg havde hørt en psykolog fortælle om, at negative fællesskaber og positive fællesskaber dækker det samme behov. Nemlig behovet for at indgå i et fællesskab. Det betyder, at det er lige så godt at være i et fællesskab, hvor man sidder i kantinen og bliver enige om, at chefen er en dum skid, som det er at have et fællesskab om et godt projekt. Den mekanisme syntes jeg, vi lige så godt kunne udnytte til at skabe et positivt fællesskab

omkring det at indføre økologi i de kommunale køkkener,” forklarer Bent Oxbøll.

Dette fællesskab blev stimuleret ved arrangementer, temadage og faglig uddannelse for køkkenets personale. Bl.a. et foredrag med den omtalte psykolog, Gunnar Ørskov. Men der blev også arrangeret inspirationsture bl.a. til et sygehuskøkken på Nykøbing Mors, og nogle af medarbejderne kom på besøg hos en bagermester og fik bogstaveligt talt hænderne i den økologiske bolledej og kom hjem med masser af nye opskrifter og inspiration, husker Birgit Nielsen.

Som afslutning på projektet fik køkkenpersonalet besøg af kokken Claus Meyer, der ligeledes gav medarbejderne inspiration og en sanselig madoplevelse.

### Målet næsten nået

Da projektet sluttede, kunne køkkenet og projektleder konstatere, at man havde opnået 75% af de mål, køkkenet havde sat sig. I dag eksisterer plejehjemmet Sct. Joseph ikke længere, og Birgit Nielsen har flyttet arbejdsplads til Othello og I.P Schmidt, som hun deler sin arbejdstid mellem (de to køkkener har samme leder). Og Birgit Nielsen kan berætte, at økologien med årene har vundet støt stigende indpas i plejehjemskøkkenerne. Seneste tal for hendes egen arbejdsplads er, at der anvendes 46% økologiske varer.





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Den økologiske tanke gror i haverne

**ØKOLOGISK DYRKNING.** Agenda-gruppen "Haven uden sprøjtemidler" er den gruppe, der har eksisteret længst. Den blev dannet i 1999 og er i dag (2011) stadig i fuldt vigør, bl.a. ved drift af fire sprøjtefrie haver i Madsbyparken

Der skal ikke så meget jord til for at dyrke grøntsager nok til en lille families årsforbrug. Og det kan sagtens lade sig gøre uden brug af sprøjtemidler. Det er to af de budskaber, der ligger bag etableringen af fire små jordlodder på toppen af bakken ved fuglevolieren i Madsbyparken.

De fire haver tilhører Agenda 21-gruppen "Haven uden sprøjtemidler", som er den gruppe i Agenda-samarbejdet, der har eksisteret længst. Gruppen blev etableret umiddelbart efter det store café-møde i december 1998, og den lever fortsat i bedste velgående. Den består af seks medlemmer. Ulla Skovlund Hansen er projektleder. Hun har også været med i gruppen gennem alle årene, heraf ca. 10 år som projektleder.

"Jeg var med på café-mødet, og der gav jeg udtryk for, at jeg godt kunne tænke mig, vi lavede et projekt, der gik ud på at undgå at få giftstoffer til at

sive ned i grundvandet. Det er vigtigt, mener jeg, for at vi kan give en bedre verden videre til vores børn. Og da der på mødet kom en ide op om en økologisk have, var jeg med. Jeg har interesseret mig for haver, siden jeg var barn," fortæller Ulla Skovlund.

#### Fra idé til virkelighed

Gruppen gik straks i gang med arbejdet, og i 2001 havde den fået neglene i fire små jordparceller i Madsbyparken på ca. 50 kvadratmeter pr. styk og kunne etablere miljørigtigt pileflehegn rundt om dem. Tanken var, at de fire jordstykker skulle være demonstrationshaver, hvor kommunens borgere kunne få mulighed for at se, hvordan man kan etablere og dyrke økologiske haver og derved blive inspireret til at gøre det samme i sin egen have derhjemme.

Samtidig ville haverne også give tiltrængt forskønnelse til det lille hjørne af Madsbyparken.

"Det lå nærmest brak, hvis man kan sige det sådan," husker Ulla Skovlund.

"Det var en grusplads med træer og buske."

Bent Pedersen, der både er medlem af Agenda-gruppen og står for den ene af de fire haver, var også med til at anlægge haverne i 2001.

"Vi gravede en halv meter jord fyldt med sten og murbrokker op og fyldte økologisk muld på

i stedet for, som vi havde fået fra Fyn. Og så satte vi et flethegn op om haverne," fortæller Bent Pedersen.



Pilefletning af frivillige, som får undervisning af Christian Sørensen

#### Pileflet skiftet ud med bøgehæk

Hegnet om haverne blev flettet på to pilefletningskurser, der blev holdt i april 2001. Det var den daværende forvalter på Museumsgården Kringsminde, Christian Sørensen, som stod for kurserne, hvor frivillige deltog i arbejdet og samtidig lod sig undervise. Den 28. april stod hegnene omkring de fire haver færdige.

Disse hegn blev et kendetegn for haverne i de første mange år, men i 2008 måtte Agenda-gruppen fjerne pileflehægnene igen.

"De var simpelthen for dårlige og duede ikke længere. Derfor blev vi enige om at plante bøgehække i stedet for. Det ser også rigtig flot ud," konstaterer Bent Pedersen.



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Fornøjelse og kammeratskab

Han har haft ansvaret for den ene af haverne siden 2003. Han bor i et af højhusene på Vejlevej og nyder derfor meget, at han kan komme ud i haven hele sommeren. "Jeg kan godt lide at have noget at gå og arbejde med, og så har vi et rigtig godt kammeratskab omkring haverne," slår Bent Pedersen fast.

Ud over at komme i haven, når de har lyst, mødes haveejerne fast hver mandag aften i hele sæsonen fra tidligt forår til slutningen af oktober. Den aften hver uge gør de haverne rene.

"Vi vil gerne have, at haverne ser ordentlige ud," smiler Bent Pedersen og erkender, at der er en del, der skal luges, når man nu dyrker have på økologisk facon.

### Snakker med interesserede

Og haverne ser ordentlige ud. Afgrøderne står i pæne og rengjorte rækker. Bent Pedersen og de andre tre haveejere dyrker bl.a. kartofler, squash, rødbeder, persille, persillerod, pastinakker, porrer, agurker, gulerødder, kål og græskar. De dyrker noget forskelligt i hver have, og så bytter de grøntsager med hinanden. Afgrøderne bliver brugt af have-dyrkerne selv, men et par gange om året leverer de grøntsager til fælles frokost for Agenda-gruppen og dyrkerne.

"Og vi giver også tit noget til folk, der kommer for at snakke om haverne. Børn f.eks. får tit en gulerod eller en agurk," fortæller Bent Pedersen.

Bent Pedersen fortæller, at der kommer mange og kigger på haverne. Hvilket jo også var et af formålene med dem.

"Der er rigtigt mange af parkens gæster, der kommer og snakker med os, når vi går her. De stiller også mange spørgsmål om, hvordan vi gør. Så det er mit indtryk, at Madsbyparken er glade for os," siger han.

### Inspiration i og uden for Fredericia



De flotte haver i Madsbyparken med pileflehegn

Selve dyrkningen er han og de andre i "Haven uden sprøjtemidler" blevet undervist i af forskellige kapaciteter gennem årene. Derudover tager de på udflugt ca. en gang om året. De har bl.a. besøgt Den Økologiske Have i Odder, tv-kokken Camilla Plums egen have, Vestfyns Hjemstavns-gård i Gummerup og haven ved Den Fynske Landsby i

Odense.

"Det giver et godt kammeratskab, at vi laver så mange ting sammen," understreger Bent Pedersen, og Ulla Skovlund er enig.

"Vi er et godt team, der supplerer hinanden godt," slår hun fast.

### Fif og erfaringer gives videre

Ulla Skovlund fortæller, at tanken med Agenda-gruppen rækker ud over at dyrke de fire haver i Madsbyparken.

"Vi skal også udbrede vores ideer og erfaringer og følge med i udviklingen, så vi hele tiden kan finde de bedste måder at dyrke på. Og det er også lykkedes ganske godt over årene," mener Ulla Skovlund.

Hun fortæller, at gruppen bl.a. har lavet en undersøgelse, hvor de besøgte samtlige husestande med haver i en bydel i Erritsø og snakkede økologi med haveejerne.

"Vi spurgte, om de dyrkede haven uden sprøjtemidler. Og dér, hvor de gjorde, bad vi om deres gode fif. Det gav os flere ideer, som vi gik videre med," fortæller Ulla Skovlund. De sprøjtefrie haver overlever. Hun er sikker på, at gruppen vil eksistere langt ud i fremtiden.

"Vi håber, vi stadig kan tilføre



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

ny viden om at avle de bedst mulige grøntsager på den mest bæredygtige måde,” pointerer hun og konstaterer: ”Indtil videre har vi fået skabt stor interesse for økologiske haver med vores fire haver i Madsbyparken. Det er en stor tilfredsstillelse for os, for det er viser jo, at det, vi ville fra starten, er lykkedes.”



Besøget i Den økologiske Have i Odder

”Haven uden sprøjtemidler” har bl.a. holdt følgende foredrag og andre aktiviteter:

- Foredrag om økologi ved Torben Jensen
- En stand på messen ”Kunden i centrum”
- En artikel i kolonihavebladet om Agenda 21 i Fredericia
- Fra Jord til Bord ved Per Kølster
- Krydderiernes gennemslagskraft ved Kille Enna
- Økologisk foredrag ved William Mc Tique (”Bill”)
- Hvordan klarer man en økologisk have ved Bill
- Mad – sundhed – miljø ved Fru Grøn (klimavenlig mad)



Per Kølster i Madsbyparken - med efterfølgende frokost (nederste billede)

### FAKTA

”Haven uden sprøjtemidler” består i i dag af:

Ulla Skovlund Hansen  
(projektleder)  
Henning Møberg  
Bent Pedersen  
Ellen Vestergaard  
Kirsten Pedersen  
Bent Skovlund Hansen



Besøg i Den Fynske Landsby







## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Lev, bo og byg sundt

**BYGGERI. Agenda-gruppen "Sunde materialer" udførte pionerarbejde, da de i 2000 udgav pjecen "Lev, bo og byg sundt" med fokus på sunde byggematerialer. De miljøvenlige og sunde materialer blev anvendt, da foreningen Mælkebøtten renoverede ejendommen Prinsessegade 39 - et stykke byøkologisk arbejde, som gav foreningen Grøn Pris i 2003**

Bæredygtigt byggeri fylder meget på den grønne agenda her i 2011. Men da Agenda 21-grupperne i Fredericia tog fat på den grønne dagsorden i 1999, var der endnu ret få, der beskæftigede sig med byggematerialers indvirkning på de mennesker, der boede i husene og hvilke alternative, sunde materialer, man kunne anvende i stedet for.

Det var ikke desto mindre, hvad en af Agenda-grupperne ønskede at fokusere på. Målet var at udgive en pjece, som gav anvisninger på, hvad man burde undgå, hvis man ønskede et miljøvenligt byggeri med et sundt indeklima. Pjecen skulle samtidig komme med forslag til, hvad man kunne bruge i stedet for visse traditionelle og konventionelle byggematerialer.

Projektleder for gruppen "Sunde materialer" var B.O.

Rasmussen. Han havde også en personlig interesse i at få skabt klarhed over hvilke materialer, der var de sundeste.

"På det tidspunkt havde vi børn i familien, som havde astma, og derfor var vi opmærksomme på indeklimaets betydning. Og jeg var selv sidst i 90'erne med til at etablere en række seniorlandsbyer, hvor jeg fremførte, at vi skulle anvende sunde materialer. Men reaktionen i dén forbindelse var, at det ville fordyre landsbyerne," fortæller B.O. Rasmussen.

Han vidste dog, at det kunne lade sig gøre at anvende sunde materialer, for han kendte en tømrermester i byen, Per Rasmussen, som havde renoveret flere af Fredericias avlsbrugergårde og istandsat dem ved brug af ordentlige materialer, som B.O. Rasmussen kalder dem.

"Så selv om jeg ikke havde en pind forstand på byggeri, havde jeg et ønske om at få fremmet kendskabet til sunde byggematerialer. Derfor gik jeg gerne med i gruppen, da jeg blev opfordret til det," fortæller B.O. Rasmussen.

### Viden, der bygger på erfaringer

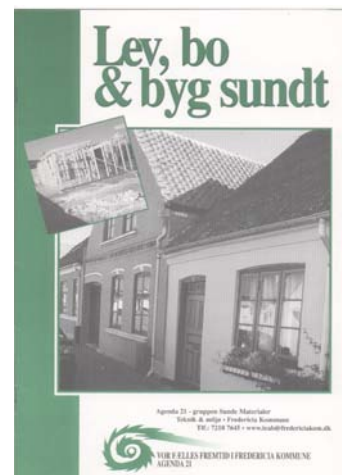
Sammen indhentede medlemmerne af gruppen viden og erfaringer fra folk med interesse for sundt byggeri. Denne viden videregav de i pjecen "Lev, bo og byg

sundt", som udkom i 2000.

Pjecen gennemgår et byggeri fra grund og fundament over ydermur og tag til vinduer, døre, gulve, vægge og lofter. Der står i pjecen hvilke materialer, der normalt anvendes, hvilke materialer man bør undgå, og hvilke man bør foretrække.

F.eks. står der om indvendige skillevægge, at man bør undgå spånplader med formaldehyd og i stedet anvende cementspånplader eller gips- og MDF-plader. Ved døre og vinduer bør man undgå trykimprægneret træ og PVC og i stedet anvende genbrugte, renoverede vinduer og døre

af



Pjecen om de byggematerialer, man bør foretrække

træ eller helt nye vinduer og døre af træ. Ved tagkonstruktioner bør man også undgå trykimprægneret træ og samtidig undgå undertag af PVC-



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

banevarer. I stedet kan man anvende massivt træ eller stål til tagkonstruktionen og gips og masonit til undertaget.

Pjecens forfattere slår i forordet fast, at det ikke er en videnskabelig gennemgang af byggematerialerne, men at den bygger på enkeltpersoners mangeårige erfaring med materialer, som ikke belastere indeklimaet eller giver allergi-problemer. "De anbefalede byggematerialer er holdbare og giver ud fra erfaringen en godt indeklima. Ved at sætte gode materialer sammen, opnår man også ofte det pæneste resultat," skrev gruppen videre i forordet.

### Grøn Selvbyg

I dag er de anbefalinger, Agenda-gruppen kom med i pjecen, blevet almindelig viden. Gruppen "Sunde materialer" var altså på forkant med udviklingen og kan have været med til at højne den generelle bevidsthed om byggematerialers indvirkning på indeklima og miljø.

"Da vi havde skrevet pjecen, gik vi videre med gruppen "Grøn Selvbyg". På det tidspunkt skilte byggemarkederne ikke med miljørigtige produkter, og vi ville gerne have byggemarkederne til at indrette afdelinger for selvbyggere med sunde materialer. Vi havde også kontakt til

Sanddal Træløst – nu David- sen – på Røde Banke. Men det lykkedes os aldrig at få det igennem," fortæller B.O. Rasmussen.

Til gengæld var det politiske flertal i Fredericia Kommune indstillet på, at der skulle arbejdes for mere miljøvenlighed og sundhed i byggeriet. Ifølge kommunens Agenda 21-politik fra 1999 er et af målene, at 25% af de byggematerialer, som sælges i Fredericia Kommune i 2020, skal være økologiske eller miljøvenlige.

### Prinsessegade 39 fik Grøn Pris

Længe inden 2020, nemlig i 2001, begyndte Ejendomsforeningen Mælkebøtten et stort projekt, som gik ud på at totalrenovere ejendommen Prinsessegade 39 i Fredericia midtby bl.a. ved at bruge sunde og bæredygtige materialer. Det var ikke noget Agenda-projekt, men det var et byøkologisk projekt i Agenda 21's ånd. Renoveringsarbejdet indbragte da også foreningen Grøn Pris i 2003.

Prinsessegade 39 er en af de mest statelige ejendomme i Fredericias bymidte. Det er en gammel købmandsgård med rod helt tilbage i 1600-tallet. De nuværende bygninger er opført i 1897 efter en brand, og i husets velmagtsdage var der vinhandel i forhuset og lagerplads til vintønderne i sidehuset.

I alt er der 1158 kvadratmeter boligareal og 781 kvadratmeter erhvervsareal i de tre fløje: Forhuset, baghuset og sidehuset. Da foreningen overtog ejendommen, var det hele



Prismodtager af Grøn pris, Ejendomsforeningen Mælkebøtten, formand Evald Lauridsen.

i så dårlig stand, at hver en kvadratmeter skulle renoveres. Dertil kommer, at huset havde gennemgået en arkitektonisk forvandling i årenes løb bl.a. med vinduespartier i et helt anden stil end den oprindelige.

"Vi havde tanker om forskellige, økologiske tiltag, der skulle realiseres. Men da vi gik i gang med at søge om støtte til at renovere huset, måtte vi skære ned på ambitionerne, for vi kunne ikke skaffe penge nok til at gennemføre det hele. F.eks. måtte vi opgive at



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

opsætte solceller, og vi måtte installere nogle billigere køk-



Vinduespartiet inden det blev ført tilbage til den oprindelige stil

kenes og sætte en ståltrappe op udvendig i stedet for en lidt dyrere model, som vi oprindeligt havde udtænkt af arkitektoniske grunde,” fortæller Evald Lauridsen, som er formand for Mælkebøtten.

### Hør-isolering og hestehår

Renoveringen af den bevaringsværdige ejendom blev støttet af Fredericia Kommune og af staten med ca. halvdelen hver. I alt kom det til at koste godt 9 mio. kr at renovere nr. 39. I dag drives ejendommen som et udlejningsbyggeri med 12 lejligheder og 2 erhvervslejemål.

Hele herligheden blev altså sat i stand fortrinsvis med miljørigtige materialer og samtidig ført tilbage til et oprindeligt ud-

seende. Alle vinduer og døre er nye og har igen fået former, der passer til ejendommens arkitektoniske udtryk fra slutningen af 1800-tallet. Vinduerne er af linoliebehandlet kernetræ med lavenergiruder. De er fuget med cementmørtel iblandt hestehår. Og de indvendige vægge og lofter er malet med vandbaseret naturmaling på linoliebasis.

”Vi har isoleret med hør,” fortæller Evald Lauridsen.

”Hørbats har bl.a. den fordel, at der skal bruges meget lidt energi til at lave dem, og den dag, isoleringen skal kasseres, kan den indgå i naturens kredsløb. Hør har til gengæld den ulempe, at det støver, når man sætter det op. Men fibrene sætter sig ikke i lungerne, og hør klør heller ikke på dem, der arbejder med det, som glasuld gør,” forklarer han.

### Regnvand til vask og skyl

Derudover har ejendommen regnvandsopsamling.

”Regnvandet fra tagene bliver ledt ned i en 10.000 liters tank. Det bliver rensat for cykelstyr og blade, og så bruges vandet i det fælles vaskeri og til toiletskyl i alle lejlighederne. Regnvand er blødt vand, så ved at bruge regnvand i stedet for drikkevand til vask, skal man bruge mindre sæbe. På den måde sparer man også miljøet for en belastning, samtidig med at vi undgår at bruge drikkevand både til vask og toiletskyl,” fortæller Evald Lauridsen.

Ejendommen har også en stor solfanger på taget af sidehuset, der hjælper til opvarmning af brugsvandet. Solfangeren dækker ca. 50% af hele ejendommens årsforbrug af varmt vand.

”Renoveringen var en lang proces, hvor vi også stødte på mange forhindringer undervejs. Og vi blev mange gange spurgt, om det nu også kunne betale sig. Om det ikke var



Ståltrappen, som blev sat op i stedet for den lidt dyrere model

bedre at jævne det gamle skidt med jorden. Men når man ser på resultatet i dag, så tror jeg ikke længere, der er så mange, der spørger om det,” pointerer Evald Lauridsen.

Det kan man jo selv vurdere ved at vende blikket mod nr. 39, når man alligevel passerer ejendommen på sin tur gennem Prinsessegade.





# VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE

## AGENDA 21



Solfanger på sidehuset



Et kig i baggården



Det flotte resultat



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Find vej til kysten

**REKREATIV NATUR: En af de første Agenda 21-grupper var "Adgang til kysten". Tre mand arbejdede i tre år på at kortlægge, hvordan mulighederne er for at komme ned til kysten i Fredericia Kommune inklusiv til Rands Fjord. Det var et arbejde, der bl.a. indbragte gruppen Dogmeprisen**

Der er 31 steder, man kan få adgang til kysten i Fredericia Kommune, når man regner adgangen til Rands Fjord med. Kyststrækningen går fra Gudsø Vig i sydvest til Bøgeskov Strand i nordøst og derfra ind i Rands Fjord.

Disse 31 steder blev kortlagt af en af de første Agenda-grupper, nemlig "Adgang til kysten".

Der var ingen tvivl hos de tre medlemmer om, at det lige var en opgave for dem. Ideen kom op på Agenda-opstartsmødet i slutningen af 1998, og kort tid efter, 6. januar 1999, holdt gruppen sit første møde. De tre var Peder Rasmussen, Henning Møberg og Jan Søe Dybdal. Gruppen konstituerede sig med Jan Søe Dybdal som projektleder. På det tidspunkt anede de dog ikke, at det omfattende arbejde ville komme til at vare tre år.

De gik til arbejdet med entusiasme, for alle havde på hver sin måde kendskab til kyststrækningen i Fredericia Kom-

mune. Peder Rasmussen var medlem af Friluftsrådet og var stødt ind i manglende eller besværlige adgangsforhold til kysten flere steder i kommunen. Henning Møberg var stadsgartner og kendte i den forbindelse til kommunens kystsikring. Og Jan Søe Dybdal var



*Gruppen "Adgang til kysten" arrangerede en opsigtsvækkende udstilling i rådhusets forhal*

aktiv fritidsdykker bl.a. i Lillebælt og medlem af Danmarks Naturfredningsforening.

"Agenda 21 var et spændende tiltag, fordi det gav almindelige borgere som os mulighed for at gå ind og gøre en forskel. Jeg syntes dengang, og jeg synes stadigvæk, at det var fantastisk, at kommunen ville støtte op om Agenda 21. Det er et skulderklap til dem, der gør en indsats, når man også prioriterer det i kommunen. Og så er det dejligt, når arbejdet bliver brugt til noget," påpeger Jan Søe Dybdal.

#### Målet var rigere naturoplevelser

Gruppen gav altså sig selv den opgave at kortlægge hvilke adgange, der er til kysten i

Fredericia Kommune. Ifølge gruppens projektformulering, forventede man, at der med en kortlægning af adgangsmulighederne kunne skabes en rigere naturoplevelse for indenbys og udenbys turister. Man forventede, at man kunne fordele turist-belastningen bedre på de enkelte naturområder og dermed måske give mere optimale naturoplevelser for den enkelte.

Helt konkret ville gruppen beskrive de enkelte adgangssteders forhold og lægge dem frem i en rapport, som skulle danne grundlag for forskellige ting:

- Der skulle enten kunne blive etableret adgang til kysten, eller den adgang, der var der i forvejen, skulle kunne blive opretholdt eller udvidet. Alt efter muligheder og behov.
- Der skulle skabes muligheder for handicappedes adgang til kysten de steder, hvor det var fysisk muligt.

Der skulle kunne udarbejde-



Forsidebillede - rapporten fra Adgang til kysten, tegnet af Svend Riis



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

des information om rettigheder og forpligtelser ved de enkelte lokaliteter - samt information om mulige naturoplevelser.

### **Bådelaug på Østerstrand**

Rapporten lå færdig i 2001. Forud var gået hundredevis af timer, hvor de tre medlemmer havde besøgt de 31 adgangssteder og registreret forholdene.

De registrerede bl.a. hvilke muligheder for aktivitet, der var – kunne man fiske, bade, gå ture eller dykke, og var der mulighed for parkering. Ud over registreringen, talte gruppens medlemmer med de berørte parter, altså lodsejere og interessenter, f.eks. dykkerklub og sportsfiskerforening.

Alle disse forhold kom til at ligge til grund for en prioritering af de enkelte adgangssteder. Prioriteringen gik på, hvorvidt det pågældende sted rummede muligheder for flere aktiviteter og dermed for flere turister, hvor sårbart det var, samt i hvor høj grad det krævede en indsats at opnå forbedringer af forholdene det pågældende sted.

"Noget af det, der kom frem under arbejdet, var et stærkt ønske om slæbesteder ved Lyngsodde og Østerstrand, og disse slæbesteder er faktisk en realitet i dag," fortæller Henning Møberg.

Jan Søe Dybdal supplerer: "Det bådelaug, der er etableret på Østerstrand, sørger for, at der i dag er ordentligt og ryddeligt. Det glæder jeg mig over, når jeg løber ture langs stranden. Men det er ikke kun bådelaug, der er en positiv forbedring ved Østerstrand. Der er også kommet bedre bade faciliteter. Stranden er blevet mere attraktiv for badegæster."

### **Redskab for politikere og fagfolk**

De tre gruppemedlemmer slår dog fast, at de forbedringer, der blev opnået undervejs, var en sidegevinst. Det



Østerstrand bådelaug indvies

var rapportens samlede overblik, der var arbejdets slutmål. Og rapporten skulle bruges af politikerne i byrådet og af embedsmændene i naturforvaltningen.

"Det var ikke meningen, at rapporten skulle ligge i cyberspace, så alle kunne se den. Den skulle bruges i sagsbehandlingen og sætte fokus på, at det at bruge kysten skal ske i respekt for området. På den måde kunne den

anvendes i prioriteringen i forhold til lokalplaner og naturplaner," pointerer Jan Søe Dybdal.

Og der er da også sket forbedringer, som følger rapportens anbefalinger, efter den blev færdig i 2001. Et eksempel er, at der er blevet etableret en ny vej ved Lyngsodde.

"Den nye vej sikrer, at folk kan komme derned med deres bådtrailere uden at genere lodsejerne. Det er en klar forbedring, som er en direkte følge af vores arbejde," slår Peder Rasmussen fast.

### **Herlighedsværdi med plads**

En del af gruppens arbejde var som sagt at høre de berørte parter. Én ting er jo, at dansk lov giver alle ret til at færdes langs kysten og opholde sig ved den. Noget andet er, at man visse steder skal hen over private lodsejeres grund for at komme ned til kysten. Det kan helt oplagt give konflikter.

"Men vi blev nu godt modtaget de fleste steder," understreger Peder Rasmussen, og Henning Møberg supplerer:

"Ét sted, nemlig ved Trelde Næs, var lodsejerne nu ikke så begejstrede for os."

"Men vi oplevede en generel positiv tilgang," påpeger Jan Søe Dybdal og uddyber:





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

”Det er klart, at det overskrides grænserne for nogen, når vi kommer og taler om at øge adgangsmulighederne op til eller hen over nogens grund.”

”Det er jo tit fordi, folk gerne vil kunne styre det,” mener Peder Rasmussen og fortsætter:

”Det er klart, at ingen ønsker at have en p-plads liggende op ad ens herlighedsværdi. Men hvis man nu finder en løsning, så man lægger p-pladsen lidt derfra, så det kun er folk, der virkelig er interesseret, der går ned til vandet lige dér, så kan alle faktisk godt være med til det.”

”Det er f.eks. tilfældet ved Hagenørgården, hvor p-pladsen ligger lidt væk fra stranden. Det er godt for beboerne,” nævner Henning Møberg som eksempel.

### Stadig brug for indsats

Når de tre medlemmer af gruppen kigger tilbage på deres veludførte arbejde, kan de se, at det har nyttet, fordi der siden er sket enkelte konkrete tiltag langs kysten. Men de mener også, at deres arbejde kunne danne grundlag for endnu flere forbedringer fra kommunens side, samt at der er brug for en opfølgning. ”Det kunne være nyttigt, at nogle researcher på, om der er sket forringelser eller forbedringer siden da og derefter opdaterer kortlægningen,” mener Henning Møberg.

”Der er mange ting, som kunne være spændende,” mener Jan Søe Dybdal:

”F.eks. kunne man udvælge nogle områder, hvor der stadig er problemer med adgangsforholdene, og gå i dybden med, hvad man konkret kan gøre dér.”

Henning Møberg påpeger, at frivillige også kan tage nye initiativer, der handler om at give folk adgang til kommunens naturherligheder:

”Man kunne gøre det samme arbejde for Elbodalen, som vi gjorde for kysten,” nævner han.

### Dogme-prisen 2004

De tre medlemmer håber, at der bl.a. fra kommunens side vil være den samme opbakning og vilje til at opmuntre frivillige til at tage initiativer



Prismodtagere af Dogmeprisen 2004

på det grønne område i fremtiden. Selv om det krævede utroligt meget af deres fritid, oplevede de tre en tilfredsstillelse ved at gennemføre arbejdet.

Men der blev også i bogstavelig forstand sat pris på deres anstrengelser. Gruppen fik nemlig Dogmeprisen i 2004, som tildeltes af ”Dogme 2000 – et forpligten-

de miljøsamarbejde for kommuner”. Prisen var på 50.000 kr, og den blev overrakt ved Dogmekonferencen i Ballestrup. Dommerkomiteen begrundede bl.a. valget af gruppen fra Fredericia foran nominerede fra hele landet med, at gruppen havde bevist, at man kan komme langt ved at holde en kommune til ilden, og at den slags ildsjæle bør belønnes.

”Selvfølgelig var det en glæde at få Dogmeprisen,” husker Peder Rasmussen.

”Men for mit vedkommende var den største glæde dog at være med i Agenda-samarbejdet, hvor man har følelsen af, at man har en lille smule indflydelse på fremtiden til glæde for os selv og vores efterkommere.”

Henning Møberg husker det sådan her:

”Dogmekonference 2004 er helt klart noget særligt, når jeg tænker tilbage på de konferencer, jeg har deltaget i. Det var en stor konference med rigtig mange deltagere. Det gav et lille sug i maven, da det efterhånden stod klart, at vi tre skulle på scenen og modtage en pris.”

Jan Søe Dybdal mener, det betød rigtig meget at få prisen. Både for de tre, men også for Fredericia:

”Det gav positiv PR for Fredericia Kommunes Agenda 21-arbejde, at vi som kommune var i front med hensyn til

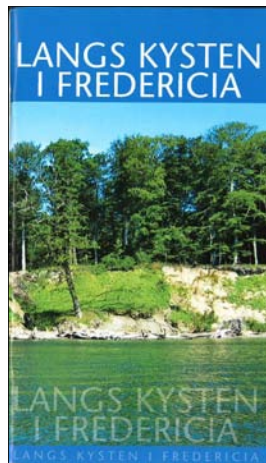


## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

Agenda-arbejdet.”

Han understreger, at politiker-  
nes prioritering af Agenda-  
arbejdet har betydet, at rigtig  
mange projekter har set da-  
gen lys.

”Det er en lille investering for  
kommunen med stort udbytte  
set i forhold til de frivillige ind-  
satser, der er lagt for dagen i  
de enkelte projekter. Frederi-  
cia Kommune har en fanta-  
stisk natur og ikke mindst  
kyststrækning, som er vigtig  
at bevare og prioritere adgan-  
gen til, også i fremtiden,” slår  
projektlederen fast.



Pjecen ”Langs kysten i Fredericia”

### Brochure

I 2004 udgav Fredericia Kom-  
mune brochuren: ”Langs ky-  
sten i Fredericia”, som blev til  
på baggrund af Agenda-  
gruppens arbejde. Henning  
Møberg og Museerne i Fre-  
dericia stod bag. Brochuren  
er bl.a. illustreret af fotografi-  
er fra Lillebælt under vand-  
overfladen taget af Jan Søe  
Dybdal.

”Langs kysten i Fredericia”  
kan fås på turistkontoret og  
ved henvendelse til Natur &  
Miljø i Fredericia Kommune.



Sandal fra luften



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Fri passage for fiskene

**NATURGENOPRETNING: Projektgruppen Egum Møllebæk gav ørreder bedre forhold til at gyde i bækken og satte en række andre vandløbsprojekter i gang. Arbejdet med Egum Møllebæk indbragte gruppen Grøn Pris i 2004**

Det er tit sjovere at lave noget, når man hurtigt kan se resultaterne af sin indsats. Det var præcis, hvad Agenda-gruppen Egum Møllebæk kunne.

Kun et år efter, de havde afsluttet deres første og hidtil største naturgenopretningsprojekt, kunne de se, at der var kommet masser af fisk i bækken. De fandt også fisk betydeligt længere oppe i bækken, end de før havde set fisk. Og det var netop formålet med projekt Egum Møllebæk.

"Forholdene var virkelig dårlige for fiskene i Egum Møllebæk, da vi gik i gang med opgaven," fortæller Erik Laursen, som er lystfisker og medlem af den lokale lystfiskerforening "De 10".

Erik Laursen var projektleder for Agenda-gruppen Egum Møllebæk, der blev dannet i 2001. Det var ham, der fik en håndfuld andre fra De 10 draget ind i projektet.

Erik Laursen så nemlig i avi-

sen, at Fredericia Kommune søgte projekter til restaurering af nogle af kommunens mange små vandløb, og han tænkte straks på Egum Møllebæk, fordi han havde gået ture langs bækken og set dens miserable tilstand. Han mente, et stykke af bækken på godt 2 km skulle restaureres.

"Problemet var, at ørrederne ikke kunne gå ret langt op i vandløbet, fordi der ikke var fri passage," fortæller Erik Laursen.

Der var kun fiskepassage ca. halvanden kilometer op i bækken fra Rands Fjord. Det vil sige: Fiskene kunne godt gå længere op, men så skulle de være i stand til at springe mellem en halv og en hel meter for at finde vej gennem et rør, der førte bækken under en vej. Dertil kom, at en del af bækken længere opstrøms, nemlig et stykke på ca. 300-400 m, var rørlagt og ført under en mark.

"Det betød, at hvis fiskene kom gennem det høje fald ved vejunderføringen, kom de alligevel ikke længere end til rørlægningen under marken," fortæller Knud Aage Hansen, som også var medlem af Agenda-gruppen.

#### **Jævnt løb uden forhindringer**

Knud Aage Hansen og Erik Laursen havde gennem fiskeklubben været på kursus i at restaurere vandløb. Så de vid-

ste, hvad de skulle gøre ved Egum Møllebæk. Det handlede om at give bækken et jævnt løb uden forhindringer. Det er altafgørende for de ørreder, der skal bruge bækken til at gyde i. Dernæst skulle der udlægges gydebanker af grus samt store sten, som fiskene bruger til skjulesteder. Derudover skulle der plantes rødél langs den nyåbnede del af bækken. Træerne kaster skygge på vandoverfladen, som gør det muligt for fiskene at gemme sig for farer fra oven.

Arbejdet stod på i tre år. Oprindeligt havde gruppen regnet ud, det ville blive et projekt til omkring 80.000 kr, som skulle gå til materialer og de entreprenører, der skulle levere det tunge gravearbejde.

"Men det endte med at komme til at koste omkring 1 mio. kr., fordi vejunderføringen ved Egum Mølle, hvor der var et fald på ca. en meter, skulle brydes ned og bygges op igen for at få et jævnt løb. Dette projekt blev gennemført af



Egum Møllebæk får en kærlig hånd





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

kommunen og Hedeselskabet, der gik ind i projektet,” fortæller Knud Aage Hansen.

### Grøn Pris med ros

Det var altså ikke arbejdskraft, pengene gik til. For det var helt igennem frivillige kræfter, der stod for alt det, der ikke skulle maskiner til. Projektgruppen spredte grus i bækken for at etablere gydebaner, de placerede store sten på strategisk rigtige steder i bækken, og de plantede 150 elletræer langs det nye stykke frilagte bæk. Til dette arbejde fik de hjælp til af elever fra 7. klasse på Bredstrup-Pjedsted Skole.

”Projektet med Møllebækken var delt i tre dele,” fortæller Mogens Bahnsen, også lystfisker og et tredje medlem af Agenda-gruppen.

”Der var vejunderføringen, der var fritlægningen, og så var der endnu et sted længere oppe ad bækken, som blev gravet op og lagt om,” uddyber han.

Projektet forløb altså over tre år, hvor der blev brugt rigtig mange fritidstimer af lystfiskerne. Og et år efter kunne de så konstatere, at arbejdet havde været det hele værd, fordi det viste sig, at der nu var massevis af fisk i bækken.

Gruppens ihærdige indsats blev da også hædret ved, at den fik Grøn Pris 2004. Ved overrækkelsen roste den da-

værende næstformand i Fredericia Kommunes Miljøudvalg Ivan Toftgaard gruppens evne og vilje til at inddrage lokale skoleelever i projektet. Derudover sagde han bl.a.:

”Projektgruppen Egum Møllebæk får prisen, fordi I er en flok sindige, engagerede og stabilt arbejdende lystfiskere, som har været primus motor i det første lokale projekt om vandløbsrestaurering med borgere involveret. Det (restaureringen/red.) er flot gået, og det er dejligt at se, at der er borgere, som brænder



Projektgruppen Egum Møllebæk fik Grøn Pris 2004 for deres succesfulde forbedring af Møllebækkens fysiske tilstand og de forbedrede levevilkår for dyre- og plantelivet. Gruppen består af Erik Laursen, Knud Aage Hansen, Bruno Vinther og Mogens Bahnsen

for en sag og gør noget ved det.”

Prisen lød på 5.000 kr, som lystfiskerne brugte til en fisketur i Langelandsbæltet.

”Det er fint at få anerkendelse for det, man har lavet, men det er sjovest at være med i arbejdet og at se bagefter, hvad det er blevet til,” understreger Mogens Bahnsen.

### Øsdal Bæk blev næste projekt

Det var lige netop det, der var drivkraften for gruppen, som efter Egum Møllebæk straks kastede sig over et nyt projekt i Agenda-regi, nemlig Øsdal Bæk ved Kongsted Vandværk.

”Man kan godt sige, vi havde fået blod på tanden,” erkender Erik Laursen.

Han fortæller, at forsynings-selskabet Tre-For havde problemer med bækken, fordi de ikke havde vedligeholdt deres ålepas, og det havde fiskerikontrollen gjort selskabet opmærksom på.

”Øsdal Bæk var sat til med fire opstemninger af forskellig højde, der forhindrede fiskene i at gå op ad bækken og gyde. Et af stederne var ved en overgang over bækken, en gammel betonbro, hvor der var et fald på 110 cm, som jo



Øsdal Bæk efter restaureringen var umuligt for fiskene at springe op ad. Så vi havde en ide om at fjerne dén og alle de andre spærringer og lave ét



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

langt stryg,” fortæller Erik Laursen.

Det var også den løsning, Tre-For valgte.

”Projektet foregik på den måde, at vi vejledte, entreprenørerne lavede arbejdet, og Tre-For betalte,” fortæller Erik Laursen med et smil og bemærker, at det i dag er en lille naturperle, hvor mange tager ud og går tur og drikker en kop medbragt kaffe.

### De højner kvaliteten

Siden tog det ene projekt det andet, og i dag har De 10 været involveret i mange vandløbsrestaureringsprojekter, hvoraf flere af dem er private. Senest har de fulgt et projekt ved Follerup Mølle, hvor Fredericia Kommune fjernede et stort fald.

”Når vi restaurerer bække og andre små vandløb, er det ikke med henblik på, at vi skal fiske der. Det er vandløbene alt for små til. Vi gør det kun for at fiskene kan formere sig. Så fanger vi dem, når de når ud i havet,” griner Erik Laursen.

Og så er det godt for naturen som helhed, påpeger Mogens Bahnsen.

”Når vi skaber en jævn vandgennemstrømning, og vandet dermed bliver iltet bedre, giver det også en bedre vandkvalitet. Det kan vi direkte se på vandet, når vi går langs

bækken bagefter. Sandet falder til bunds, og vandet bliver klart.”

bæk

Men mon aldrig de seje lystfiskere bliver trætte af at hjælpe ørreder og anden natur på vej? Nej, det er der ikke noget, der tyder på. I hvert fald ikke, når man spørger De 10's formand Jan Christensen:

”Erik skal nok blive ved med at skaffe projekter. Det er altid ham, der kommer med noget nyt, vi skal lave. Og han får altid skæld-ud, for det kræver jo weekender og masser af arbejdskraft. Og der er simpelthen ikke weekender



Gravearbejdet ved Egum Møllebæk

nok til alt det, vi gerne vil.”

### FAKTA

Følgende projekter er gennemført:

Egum Møllebæk

Øsdal Bæk

Øvre Øsdal Bæk

Erritsø Bæk

Surkær Bæk

Gammelby Mølle

Tilløbsgrøft til Egum Mølle-



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Masser af god varme

**VEDVARENDE ENERGI. En Agenda-gruppe stod i 2003 for at få opført en finsk masseovn i Madsby Legepark. Den er med til at gøre parken grøn energimæssigt set. Ovnene er i dag en af parkens attraktioner. Den giver både varme og friskbagt brød til gæsterne**

Et af de håndfaste og varme beviser på, at Agendagrupperne i Fredericia har gjort noget godt for miljøet, er en masseovn, som siden 2003 har været fast inventar i Hus 3 i Madsby Legepark.

Ovnene blev bygget af seks kursister sammen med ovnsætter Leif Hermansen fra Vejle i løbet af fem dage i maj i 2003 og var resultatet af en Agenda-gruppens forarbejde. I stedet for at lade ovnsætteren selv sætte ovnen op, blev der etableret et kursus, så deltagerne fik mulighed for at lære, hvordan man gør. På den måde kunne de efterfølgende bygge én hjemme hos sig selv.

Arrangementet kom i stand ved et samarbejde mellem Grønt Forum og Madsby Legepark.

"Vi stod på det tidspunkt og manglede en varmekilde i Hus 3 og havde allerede lavet et samarbejde med Agenda 21

om et solfangeranlæg til huset," fortæller Madsby Legeparks daglige leder Poul Bang Nielsen.

"Men solfangeren var ikke nok,



Den finske masseovn under opførelse

for den gav kun varmt vand, så vi manglede altså en varmekilde. Og da Grønt Forum længe havde ønsket at bygge en finsk masseovn, opstod ideen om, at en Agenda-gruppe skulle stå for at få bygget én hos os," forklarer Poul Bang Nielsen.

#### Grøn og energirigtig park

Den finske masseovn passer perfekt ind i det grønne image, Madsbyparken over årene havde bygget op. Ud over solfanger på taget af Hus 3, har huset også et solcelleanlæg, der producerer strøm til husets forbrug. For at spare på grundvandet er der også installeret et regnvandsopsamlingsanlæg, så man kan bruge regnvand til tøjvask og toiletskyl. Derudover er der udlagt fire sprøjtefrie kolonihaver, som også dyrkes af en Agenda-gruppe. Her kan parkens gæster se og få inspiration til,

hvordan man kan dyrke grøntsager og blomster på naturens egne præmisser.

Masseovnen vejer fire tons. Den kolossale vægt i sten kombineret med den særlige konstruktion betyder, at ovnen kan tåle ekstremt høje varmegrader og lagre store varmemængder, som den frigiver lidt efter lidt.

#### Tunge sten holder på varmen

Ovnen er bygget op med en kerne af sten med særlig stor



Stenene vejer 4 kg stykket og har samme størrelse som en mursten

vægtfylde. Stenene er kun lidt større end almindelige mursten, men vejer fire kg stykket. Det gør, at de kan tåle 950 varmegrader, og at de kan opsuge en masse varme. Rundt om kernen er der en ydermur, som er bygget i almindelige mursten. De bliver ikke varme, end at man kan lægge hånden på dem.

950 grader giver en optimal forbrænding af træet, der gør, at brændværdien udnyttes 85-





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

92 procent. Derfor skal der bruges forholdsvis lidt brænde, og der bliver meget lidt aske tilbage.

Derudover udnytter masseovnen den varme, der er i de røggasser, der udvikles, når træet brænder. Det gør den via særlige røgkanaler inde i ovnen, hvori røgen afgiver varme til stenene. Når røgen forlader skorstenen, er temperaturen faldet fra de 950 til 200-300 grader. Den resterende varme sidder i stenene, som afgiver den stille og roligt og efterlader en jævn varme i rummet omkring sig i lang tid.

Man skal kun fyre én gang om dagen med ca. 20 kg brænde i en masseovn af Madsbyparkens størrelse, hvis man vil holde en jævn temperatur i rummet.

Når man har fyret op, går der et par timer, og så er ovnen bageklar. Da det er en stenovn, bager man efter sigende de mest forrygende pizzaer i den, men den er også god til boller og andet brød, ja, selv julegåsen kan tilberedes i masseovnen.

"Det er en alletiders ovn. Vi bruger den hver dag hele året, og der kommer børnehaver og dagplejer og andre gæster og bager boller og pizzaer i den. Vi har også særlige bagedage som aktivitet, hvor man kan melde sig på," fortæller Poul Bang Nielsen.

### Billig i drift

Ud over at være en stabil, miljøvenlig varmekilde og en af parkens attraktioner, er ovnen også billig i drift. Poul Bang Nielsen kan ikke sætte noget præcist tal på, men anslår, at ovnen koster ca. 2.000-2.500 kr. om året i vedligeholdelse.

"Den skal jo ind imellem serviceres, f.eks. når der kommer småskader på den, og når den skal males. Men det



Masseovnen i Madsbyparken blev opført i løbet af en uge

er kun småpenge, det løber op i," slår han fast. Brændet er parken selv leveringsdygtig i, så det koster ingenting.

"Vi tager det, vi har på vores eget område, når der ryddes ud i buskadser, og træerne skal klippes lidt ned. Så det er billigt og rigtig godt. Vi har rigtig stor glæde af den," understreger Poul Bang Nielsen.

Grønt Forum havde tilbage i 2003 en ide om at gøre

Madsbyparken til et udstillingsvindue for grøn energi. Her skulle masseovnen naturligvis være et centralt omdrøjningspunkt. Der var også en Agenda-gruppe, som gik i gang med at udføre ideen i praksis, men det blev på daværende tidspunkt ikke til noget. Det har dog ikke forhindret Madsby Legepark i at fortsætte med de grønne og miljørigtige initiativer og tiltag. F.eks. er regnvandsopsamlingen og solcellerne kommet til efter 2003.



De grønne tage i Madsbyparken, der også rummer solfanger + solceller, vises frem ved klimadagene i Madsbyparken 2007



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Persille og andet godt fra haven

**GENBRUG OG HISTORISK DYRKNING.** Persillegartneriet ved museumsgården Kringsminde blev langt om længe en levedygtig realitet, da Agenda 21 gik ind i projektet i 2005. Indtil da havde gartneriet så småt været på vej i godt 10 år, båret frem som idé af den tidligere forvalter på Kringsminde Christian Sørensen. Han er stadig primus motor i gartneriet, som blev indviet 17. august 2010

Som et tydeligt bevis på, at Persillegartneriet eksisterer, står afgrøderne frodigt og byder sig til ved museumsgården Kringsminde, der ligger lige uden for Egeskov.

I skrivende stund efterårets lækkerier: Kraftig, kruset persille, solide mørkerøde rødbeder, struttende grøn- og rosenkål, ranke porrer og lysende, orange græskar for bare at nævne nogle. Afgrøderne præsenterer sig på snorlige rækker. Bortset fra græskarene, der har for vane at brede sig, som de selv vil hen over det stykke jord, de nu har fået tildelt.

Mellem de spiselige afgrøder står rækker af krysantemum og georginer i et imponerende flor. Efterårssolen gør sit til at fremhæve blomsternes klare rustorange, hvide, røde og lilla

farver, som blotter sig i et grønt hav af kraftig bladvækst. Bag blomster og grøntsager er en lille lund af æbletræer, hvor duften af modne filippæbler strømmer en imøde, når man træder ind mellem træerne.

Det er slet og ret en mangfoldig urtegård. Og det er lige netop kendetegnet ved de såkaldte persillegartnerier, der eksisterede et hav af fra slutningen af 1800-tallet og op til lige efter anden verdenskrig. De lå som regel i udkanterne af provinsbyerne.

”Persillegartnerier var små gartnerier, som skulle kunne betjene lokalsamfundet med alt. De skulle levere grøntsager og frugt året rundt, og de skulle altid være i stand til at levere blomster og krans til begravelser. De var alsidige. Og de var vel at mærke i stand til at dyrke deres afgrøder på marginaljorde. Næmlig jord, som bønderne opgav at dyrke på. Det var altså ikke store, fine marker på fed muld, men kunne være mindre jordstykker med slugter og huller. Eller det kunne være mosejord, som min egen morfar havde sit persillegartneri på,” fortæller Christian Sørensen.

Han er nemlig af gartnerslægt og har selv som barn oplevet mellemkrigstidens små gartnerier, hvor man dyrkede alt uden sprøjtemidler, fordi de ikke fandtes endnu. Efter krigen uddannede Christian Sørensen sig selv til gartner, og

her lærte han at bruge giftstoffer som bladan og DDT-pulver. Han oplevede selv to gange at blive forgiftet. Men Christian Sørensen holder ikke af sprøjtemidler. Tvært imod er han en varm fortaler for at dyrke grøntsager og frugt efter de metoder, man brugte før sprøjtemidlernes indtog.



Christian Sørensen, primusmotor i Persillegartneriet

### Kulturhistorisk gartneri

Persillegartneriet ved Kringsminde er et kulturhistorisk gartneri, der netop skal vise museets besøgende og andre interesserede, hvordan



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

man dyrkede frugt og grønt i mellemkrigsårene og op til lige efter anden verdenskrig.

"Persillegartneriet er ikke en kopi af et gartneri fra dengang. Det er en kopi af en idé. Dengang var der ikke to gartnerier, der var ens. Så det potteskur og drivhus, vi har etableret ved Kringsminde, ser ud, som et gartneri på dén tid *kunne* se ud. Husene er bygget af genbrugsmaterialer. Det gjorde man også dengang. Og afgrøderne bliver dyrket efter traditionelle principper. Vi kalder det ikke økologi, selv om det egentlig er det. Vi kalder det traditionel avl," forklarer Christian Sørensen.

Med "vi" mener han naturligvis museet, men også den gruppe af frivillige persillegartnere, som er en del af Agenda 21-arbejdet. Det var dem, der for alvor fik pustet liv i Christian Sørensens og hans kollega Kamma Warmings ide om at etablere et historisk gartneri.

"Vi havde jo været i gang siden 1994-1995, hvor vi havde afmærket gartneriets jord med et læbælte af avnbøg, mirabelletræer og hassel. Men vi fik ikke gartneriet rigtigt i drift. Vi troede egentlig, at der ville være folk på Kringsminde, som kunne tage sig af at drive gartneriet, men det viste sig, at det var der ikke. Og vi kunne heller ikke skaffe de midler, der skulle til," fortæller Christian Sørensen.

### Frivillige hænder og 16.500 mursten

Men i 2005 fik han kontakt til Agenda-grupperne.

"Jeg blev spurgt, om det ikke var en idé at etablere en Agenda-gruppe omkring gartneriet. Og det syntes jeg bestemt var en god ide," refererer Christian Sørensen.

På det tidspunkt var hverken drivhus eller potteskur rejst endnu. Der var indsamlet en del materialer fra nedbrudte gartnerier samt ca. 16.500 mursten fra nedbrydningen af stuehuset ved en gård. Disse sten skulle renses, og det gjorde de frivillige.

"Jeg er stadig meget imponeret over den indsats, de frivillige lagde i det arbejde. 16.500 sten er altså virkelig meget, og der skal noget til at gå i gang med sådan en opgave. Men det gik rigtig godt. Da der først var rensede én palle sten, kom der hurtigt én mere, og på et tidspunkt var vi jo færdige."

Dette genbrugsprojekt har sparet atmosfæren for otte tons CO<sub>2</sub>.

### Frivillige kan yde mere end andre

Mens stenrensningen gik forholdsvis glat, tog det til gengæld en rum tid at få bygget de to huse. Potteskuret kom under tag i 2009, mens drivhuset først fik sine glaspartier i 2010 kort før den officielle indvielse af Persillegartneriet,

som fandt sted 17. august 2010.

"Nu ligger gartneriet i museets og i frivilligruppens varetægt. Og det er spændende, om vi kan holde interessen for gartneriet ved lige, for vi ved, at det kan gå op og ned. Men på den anden side ligger husene der jo nu, og det vil de altid gøre. Så hvis der skulle komme en periode med mindre in-



Drivhus mures op med afrensede genbrugssten

teresse, kan man lægge dyrkingen i mølposen et stykke tid," vurderer Christian Sørensen.

Han mener, at det er nødvendigt med et lokomotiv.

"Der kan laves meget mere med frivillighed. Men ånden skal holdes ved lige. Og det skal der være nogen, der gør."

Der ingen tvivl om, at Christian Sørensen selv fungerer som et lokomotiv. Han har det som en fisk i vandet, når han er i Persillegartneriet. Fra sin opvækst i en gartnerfamilie og sit lange professionelle liv som gartner ved han alt om afgrøder, jord-





## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

typer, gødskning og årstidernes gang i et traditionelt dyrket gartneri, og han fortæller meget gerne om det og giver sine erfaringer videre.

”Men i Agenda-gruppen, hvor vi bl.a. er tre gartnere og derudover folk med alle mulige forskellige uddannelser, der snakker vi om tingene. Det er ikke meningen, at folk skal miste modet på grund af gartnerens dominans. For folk, der ikke har kendskab til gartneri, kan også komme med gode ideer. Så hvis der er stemning for f.eks. at prøve en bestemt afgrøde, gør vi det, og så ser vi, hvad der sker,” slår Christian Sørensen fast.

Persillegartneriets afgrøder bliver solgt via Kringsminde og overskuddet går til at videreføre gartneriet.

### ”Din skide persillegartner!”

Og hvorfor hedder det så egentlig et persillegartneri, når det nu har så mangfoldigt et udbud af varer ud over persille?

Det er bare et øgenavn, fortæller Christian Sørensen.

”Navnet persillegartneri var egentlig nedsættende. Folk kunne finde på at sige: *Din skide persillegartner*. Men jeg tror, der var en del misundelse i det. For de små gartnerier klarede sig egentlig godt i forhold til andre småerhverv. Det var jo gartnerfamilien selv, der

solgte varerne direkte til kunderne, så der var ingen mellemmand til at tage noget af fortjenesten. Det gjorde, at man som persillegartner kunne få en hæderlig indtjening på lige fod med et mindre landbrug.”

### Bliv selv persillegartner

Alle interesserede, der brænder for gartneridrift, og som er parat til at yde en praktisk indsats, kan blive medlemmer af Persillegartneriets Laug, som



Persillegartneriets frugthave med æblesorten Rød Astrakan



Drivhuset fra øst og potteskur, de sidste detaljer kommer på plads, sommeren 2010

Agenda-gruppen hedder. Det sker ved at henvende sig til Kringsminde.



Struttende grønkål, hvidkål og blomster til afskæringer blandt afgrøderne i Persillegartneriet



## VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE AGENDA 21

### Modtagere af Miljøudvalgets Grøn Pris



2002: Artemis Plantefarver



2004: Projektgruppen Egum Møllebæk, bestående af Erik Laursen, Knud Aage Hansen, Bruno Vinther og Mogens Bahnsen



2006: Kirsten Øbro



2002: Familien Marianne Jensen og Leon Kristiansen, Taulov



2007: Lodsejerne Peter Hoch og Hans Peter Bjerrisgaard for vådensprojekter ved Egeskov og Bøgeskov



2004: Repræsentanter fra Tholstrup Cheese. Lone Tholstrup, Jane Hansen, Christian B. Sørensen



2003: Ejendomsforeningen Mælkebøtten



2009: Elever fra HTX EUC Lillebælt, Elsbeth Rahbek Thomsen og Birthe Malby



2005: Landbruget Thomasminde drevet af Åshill Nordgaard og Niels Ladegaard Jensen



2003: På vegne af Ryttergrøftsvejens Skole v. Anni Thomsen



2010: Lodsejerne ved Follerup mølle, Anna og Johannes Jonassen,





**VOR FÆLLES FREMTID FREDERICIA KOMMUNE  
AGENDA 21**

**Agenda 21**



**Fredericia**



**FREDERICIA  
KOMMUNE**